

Sandrine Victor

**PROMOTORS,
COMPTES I MÀ D'OBRA
A LA SEU GIRONINA**

La catedral de Girona ofereix unes vistes panoràmiques privilegiades per qui vulgui entendre la societat i l'economia de les obres a la baixa edat mitjana. I és que, a part de les grans dimensions i l'esplendor del monument construït, la catedral de Girona és singular per la conservació de les fonts essencials per entendre aquesta obra: es tracta dels comptes de fàbrica d'aquesta catedral.

La fàbrica d'una catedral és una institució que l'episcopat crea específicament per tal de gestionar les finances, i també els recursos materials i humans necessaris per a construir el monument. Pel que fa a la catedral, hi ha un o dos canonges que són els responsables de la fàbrica, els obrers. Si en són dos, cada obrer representa una autoritat: l'un representa el bisbe i l'altre el capítol. És el capítol qui els tria, però amb l'aprovació del bisbe. Si la ciutat també intervé en les obres, aleshores no és estrany veure dos o quatre obrers: un o dos clergues i un o dos laics. Les obres del rellotge del campanar de 1417 en són un exemple. Tenen sota les seves ordres un secretari que porta els llibres de comptes. A Mallorca, es diu sotsobrer i a Girona procurador. Quan no hi ha el cap d'obra que s'encarregui d'aquestes funcions en persona, és ell qui fa els tractes directament amb els obrers i els proveïdors. Aquest càrrec es pot atorgar a qualsevol canonge. L'any 1418, per exemple, és el clavari de la catedral qui se n'ocupa. Cal remarcar que, de vegades, desapareixia la figura del procurador i únicament era l'obrer qui portava la comptabilitat: n'és un exemple Guillem Mariner, preposít del capítol i operari. Aquestes fonts són úniques, no tenen res a veure amb els sistemes analítics de comptabilitat actuals. I és que les fonts medievals tenen una gran riquesa

descriptiva i informativa, dades que tenen l'objectiu de permetre que els administradors i els gestors puguin retre els comptes i justificar les despeses i les inversions als patrocinadors i promotors. Els llibres de comptes de la catedral de Girona segueixen una estructura bàsica segons el principi de llibre de caixa, amb seccions superposades Ingressos-Despeses. Aquests documents comptables deixen palès el ritme de l'obra, els reptes, així com les tensions i els dubtes, i també ens poden donar informació sobre les eleccions arquitectòniques. Així, en el cas de la catedral de Girona, el debat per escollir el plànol amb una o tres naus genera oposició entre els canonges, d'una part, i el bisbe i els arquitectes, de l'altra, queda plasmat clarament en els comptes. La primera decisió arquitectònica que va prendre el bisbe l'any 1386, i que anava en contra del capítol i de l'arquitecte, no es va acabar portant a terme. El conjunt dels comptes mostren la direcció liberal del procurador: una recaptació d'ingressos ínfima o nul·la i despeses mínimes. L'obra queda paralitzada. En canvi, després d'una gran lluita, l'any 1416 s'accepta el plànol amb una nau. La comptabilitat arrenca amb força: es cobren les factures impagades i s'arreglen els comptes. Si el camí escollit de l'arquitecte va ser la paràlisi, el procurador, com a mínim, va continuar cobrant les factures. Però no va ser així. Aquest exemple encara ens dona una pista més per a reflexionar sobre la concepció de la noció de benefici: per què recaptar sumes que clarament es deuen, però que no es faran servir? La noció de l'estoc monetari és aliè a la comptabilitat de principis del segle xv. Així, aquestes fonts d'arxiu ens parlen del dia a dia, tant d'allò ordinari com d'allò extraordinari, de les autoritats de la fàbrica, dels

homes que s'encarregaven del seu funcionament, però també dels impulsors que van contribuir en la posada en marxa, en la continuïtat i en l'èxit del projecte de construcció. Els historiadors i les historiadores coneixen aquestes persones perquè, sovint, arran del seu paper i la seva condició en la societat van esdevenir importants i van produir o ser objecte d'una documentació molt rica que ens ha arribat fins el dia d'avui. Tot i així, l'interès en la comptabilitat de les obres i, especialment en la d'aquesta catedral, rau en presentar el dia a dia d'aquelles persones que gairebé no apareixen a la documentació: els obrers. En efecte, els "peons", les "vides minúscules" per emprendre el títol de l'obra de l'historiador francès Pierre Michon, són més difícils de veure, ja que deixen poques traces documentals, unes traces que, en el camí de l'historiador o la historiadora, prenen forma de molles. L'estudi de la població obrera, en historiografia, és relativament recent. A mitjans del segle xx, la història, molt marcada per un enfocament marxista, va abordar la població obrera com una massa, un grup, un conjunt de persones amb un comportament comú i uniforme. L'estudi d'aquesta població obrera només es va fer en relació amb qui els dominava econòmicament, els detentors del capital. En les dues últimes dècades del segle xx, aquest enfocament va anar perdent pes a favor d'un enfocament més prosopogràfic; és a dir, un enfocament basat en la trajectòria dels individus, únics però units per comportaments que, en efecte, poden estar relacionats amb les seves condicions socials i professionals. Durant els últims vint anys, aquest primer enfocament prosopogràfic s'ha anat complementant amb un enfocament biogràfic; és a dir, l'estudi de trajectòries individuals que

mostren figures, destins, comportaments i vides concretes. D'ençà, els historiadors i les historiadores aborden cas per cas i fan la història a partir de les biografies.

En aquest cas, abordarem les fonts comptables a partir d'aquest nou enfocament; és a dir, intentarem veure les persones, els constructors, els obrers, els assalariats i els empresaris gràcies als quals es va poder construir la catedral de Santa Maria de Girona. La comptabilitat d'aquesta fàbrica ens dona una idea sobre la seva societat obrera. Si, a més a més, hi afegim la documentació notarial, de gran riquesa pel que fa a Girona, podrem investigar sobre les trajectòries dels artesans que van formar part de l'obra, així com d'altres obres gironines, molt nombroses a les acaballes de l'edat mitjana. Així és la societat de l'obra que abordarem.

El món de l'artesanat gironí de la construcció estava sotmès a l'estructuració en confraries d'oficis que s'estableix a partir del segle XIII en el món artesà occidental. Aquestes estructures basades en confraries que van acabar gestionant, amb el pas del temps, la qualitat de la formació dels artesans i les condicions de producció dels oficis, van anar apareixent en diferents etapes. Segons els llocs i les èpoques, no van seguir necessàriament la mateixa pauta de desenvolupament ni evolució. De vegades, el primer pas és la creació d'una confraria religiosa que invoca un sant patró protector. Aquesta confraria religiosa agrupa artesans de diferents oficis i sectors econòmics, i també les seves dones. Es tracta d'una estructura que, en primera instància, respon a desig-nis de caritat i solidaris, molt importants en les societats des de la reforma gregoriana. A mesura que passa el temps i que arribem al segle XV, sempre cenyint-nos en l'àmbit

gironí, aquestes confraries amb una vocació d'assistència religiosa es van transformant fins a acabar convertint-se en confraries d'oficis. En aquestes confraries són únicament els artesans homes qui exerceixen certes activitats productives, com ara, els talladors de pedra. Aquestes estructures continuen tenint la vocació d'un sant patró, en el cas de confraria esmentada de talladors de pedra són els Quatre Sants Màrtirs. Conserven les funcions i els valors d'assistència i de caritat, ja que cobreixen les despeses de les cures dels germans malalts i el seu enterrament, i, si cal, ajuden la viuda i l'infant orfe. S'encarreguen, especialment, de vetllar per la salvació de l'ànima de l'artesà difunt, un aspecte primordial per la societat medieval, celebrant-li una missa i oracions durant la cerimònia fúnebre, i any rere any. Però aquesta transformació d'una estructura purament religiosa i assistencial envers una organització d'oficis és la resposta dels artesans a una necessitat de professionalitzar la seva activitat; és a dir, de certificar la qualitat de la formació dels seus membres i els serveis que produïen ells mateixos gràcies a un control de diploma, en aquest cas un examen, el que s'anomena obra mestra. D'ençà, a la ciutat, qualsevol persona que vulgui exercir aquesta professió, s'ha de formar en l'ofici, a través d'un aprenentatge que pot durar de dos a tres anys, fins a 12 anys en el cas dels orfebres, o se la pot reconèixer com a membre de l'ofici. Al final d'aquest aprenentatge, realitzat sota la direcció d'un mestre, els aprenents presenten als membres de l'ofici, reagrupats en un consell dirigit pels prepòsits, una obra mestra que els permeti rebre el títol de mestre. Aquesta organització professional està regulada per estatuts. Aquesta normativització és habitual en

el sector de la construcció, especialment pels oficis de la pedra i de la fusta que, pel que fa a la Corona d'Aragó, es van conformar a partir del segle XIII. En el cas de Girona, l'establiment de reglaments remunta al segle xv. Hi havia dos textos normatius que regulaven l'activitat professional dels talladors de pedra, els fusters i els ballesters. L'origen d'aquesta associació professional, que, tal com hem vist, invocava els Quatre Sants Màrtirs, data de l'acta de 1419, complementada per un privilegi de Ferran el Catòlic del 26 de novembre de 1480. El primer estatut, de 1419, és l'oficialització d'antigues pràctiques i costums professionals que ja estaven en vigor des de feia temps. Es tracta d'una transició a l'escrit d'una tradició oral. En canvi, el segon text, de l'any 1480 es tracta clarament d'un reglament de l'Ofici. L'Ofici constituït com a tal escull uns representants, els prepòsits, que porten la direcció de l'associació professional, i que també garanteixen l'aplicació de la norma comuna. Són els mestres gironins. Els textos d'aquests estatuts dels oficis són marcs jurídics molt categòrics i que defineixen, especialment, la vida en grup: s'hi defineixen temes com ara la captació de membres i el valor moral dels obrers, una qüestió de sentit comú en la majoria dels casos (ser honest i lleial), i sobretot la qüestió de la protecció contra els treballadors estrangers, suposadament immorals i mal treballadors.

Els estatuts es complementen amb ordenances municipals. Aquestes ordenances formalitzen les mesures pràctiques i pragmàtiques que hagin adoptat les autoritats polítiques per tal de gestionar les activitats artesanals a la ciutat. Per exemple, a l'any 1481, hi ha una ordenança municipal

que imposa el control de l'examen de l'obra mestra per ser mestre i exercir l'ofici com a tal a la ciutat i, sobretot, que sotmet els productes acabats i entregats a un control de qualitat. Davant d'aquest flux de noves arribades, motivat per la posada en marxa de les autoritats municipals d'una política de franquícies, els Oficis tenen un caire proteccionista. Pretenen definir les d'una manera més clara i estricta les normes tècniques (ús dels materials, exercici del treball, etc.) i les jeràrquiques (aprenentatge, entrada a l'Ofici, mestratge...) que voldrien que les autoritats municipals imposessin.

La multiplicació de les ordenances municipals mostra una població obrera decidida a defensar tant la seva formació, la seva experiència i la qualitat de la seva activitat com el seu àmbit laboral. Tot i així, cal destacar que no tots els aprenents poden passar al mestratge. L'obra mestra és un examen de pagament que, quan s'acabava el període, acostumava a restringir l'accés del mestratge només als fills del mestre. Així doncs, el títol de mestre es transmet cada vegada més de pare a fill. És per això que quan acaben el seu aprenentatge hi ha una nova categoria d'obrers. Sovint se'ls anomena companys, però preferim donar-los el nom més pertinent d'obrers assalariats. Són els que trobem en massa a l'obra de la catedral. Són homes que durant la formació han adquirit les competències i les aptituds professionals equivalents a les d'un mestre, però que no poden sol·licitar el títol i que, per tant, no poden dirigir el seu propi taller ni tampoc el seu propi equip d'obrers. En efecte, una de les prerrogatives dels mestres és poder obrir el seu taller on dirigir el seu equip, compost per aprenents als quals formaran, i també per artesans d'ofici assalariats, però que no són mestres.

Així doncs, tornant a l'obra de la catedral de Girona, i sobretot a la seva font primària que és la comptabilitat de la fàbrica, descobrim que l'obra és un bullici de població obrera molt heteròclita, amb unes trajectòries vitals i professionals molt diversificades. En primer lloc, hi ha persones que s'intueixen més que no pas del que hi figuren. Un exemple en són els esclaus, que apareixen de tant en tant a la comptabilitat, però que no en sabem, ni de bon tros, el nombre, ja que apareixen, o més aviat desapareixen, darrere del nom dels seus propietaris, els quals reben el salari a nom seu, per la seva feina a l'obra. Els aprenents en són un altre exemple. De vegades apareixen amb el seu propi nom per una activitat que podrien fer de manera autònoma però que, al final, també s'esvaeixen darrere el nom dels seus mestres, que són els que s'acabaran beneficiant del seu salari. Així, quan un mestre rep un salari molt elevat, l'historiador o la historiadora conclou que la xifra no només correspon al seu treball individual, sinó al d'un equip. El problema és el següent: quants homes componen l'equip? Per desgràcia, sovint és impossible saber-ho del cert.

A continuació, trobem tota una categoria d'obers, els operaris, amb una trajectòria professional incerta. I és que no hi ha res que demostrï que hagin realitzat una formació per l'ofici que fan a l'obra. Poden ser simples mans que es lloguen, en funció de les oportunitats que hi hagi, especialitzades mínimament en un sector, però que aprofiten qualsevol ocasió per a guanyar-se un salari. Mirem, per exemple, la trajectòria de Joan Prat. L'any 1447 consta a l'obra de les muralles del Mercadal i després, l'any 1459, a la de la seu. En els dos casos, rep 2 sous amb 6 diners de salari, un dels més

baixos de l'escala salarial. Mostra una gran estabilitat professional: per exemple, només treballa un dia a l'obra de la catedral, l'any 1459. Per tant, ha de compaginar diverses feines a diverses obres, o ser contractat per fer feines agrícoles o d'un altre sector, com ara el cuir o el tèxtil. El seu pas per l'obra de la catedral, segurament rau en una necessitat molt ocasional compaginada entre dues feines. El fet que no aparegui en els números pot significar que formava part dels més pobres de la ciutat. És un treballador pobre perquè no té cap qualificació. L'any 1463, quan redacta el seu testament, no deixa gran cosa als seus familiars. Aquestes són les úniques traces del seu pas per Girona. No tenim accés als grups socials més humils per falta de dades. L'exemple de Joan Prat ens mostra la dificultat d'identificar la seva realitat, i la feina que falta fer per a portar a terme un estudi biogràfic complet.

Si continuem examinant la població dels obrers que treballaven a l'obra de la catedral, jeràrquicament, per sobre d'aquestes categories d'obrers que acabem de veure, els operaris i els aprenents, a l'obra, hi trobem els oficials assalariats, que treballen a un equip d'artesans que conformen un taller i que estan dirigits per un mestre. El treball que fan els assalariats també divergeix. A alguns d'ells, se'ls reconeixen les seves competències i se'ls valora amb un salari superior a la mitjana dels altres assalariats. Poden treballar en petits grups, als quals s'especifica una tasca concreta o individual. De vegades, n'hi ha que tenen responsabilitats, com ara netejar les criptes de la catedral per les festes religioses, encarregar-se del transport o del tall de les pedres que es porten des de la pedrera, construir un forn o bé de l'allotjament reservat pels obrers i les eines.

Per sobre d'ells, hi trobem els mestres. N'és un exemple Antoni Llop, tallador de pedra. Antoni Llop apareix en els comptes de la seu l'any 1412. També treballa a l'obra de les muralles del Mercadal. A totes dues obres cobra 4 sous, això el convertiria en l'equivalent a un mestre tallador de pedra. Però no sabem si és mestre o no perquè en cap moment no se'l designa amb aquest qualificatiu. Viu al barri de les Balleseries, a prop de la porta que duu el mateix nom. És una zona on hi poden viure molt pocs talladors de pedra, però on hi cohabitaven grups socioprofessionals que conformen el que podríem anomenar una classe mitjana ben instal·lada. Cobra 10 sous i esdevé un dels contribuents més importants de la ciutat. Casa seva deu tenir un taller contigu, o com a mínim, una planta baixa equipada per la seva activitat professional. L'any 1418, als matins treballa a l'obra i a la tarda a casa seva, tallant columnes. La indagació va millorant: tenir un taller és una mostra del seu rànquing professional, és mestre. I, a més a més, no és un mestre tallador de pedra qualsevol. Té un estatus diferenciador a l'obra, i és que rep una pensió, un fet únic al llarg del segle xv. En efecte, és l'únic mestre, sense ser cap d'obra, que gaudeix d'un privilegi així. Hi ha dues possibles explicacions: o bé a l'obra és més que un tallador i hi té el paper de "*parlier*" alemany, sent un punt d'enllaç entre els arquitectes i la mà d'obra, o bé és el suplent d'Antoni Canet, el cap d'obra de Barcelona que ha elaborat el plànol de la nau única. La seva absència suposa un problema habitual i una preocupació per a la fàbrica. Així, Llop rep 30 sous anuals de la pensió, a part dels 4 sous diaris del salari. Rep aquesta pensió fins a l'any 1424. Tot i així, fins i tot després, el seu estatus continua sent important dins

de l'obra de la catedral. A l'any 1430, per exemple, treballa 224 dies en 48 setmanes, és a dir gairebé tots els dies laborals. Aquesta estabilitat li atorga un cert confort material, però és difícil estimar-ne el contingut perquè no disposem del seu testament. Sabem que viu a una casa que té un valor de 90 lliures, una bona suma. Deixa d'aparèixer en els comptes a partir de l'any 1434.

Per últim, dalt de tot la piràmide professional, trobem els mestres, que cal considerar-los com a veritables empresaris de la construcció, sent supervisors de les obres, experts en l'art de la construcció, i també a l'hora de trobar oportunitats econòmiques i fer créixer el seu capital. Aquests mestres són una mica especials, i és que gaudeixen del reconeixement de l'Ofici, però també del reconeixement social, la fama, de l'home de negocis. Permeten examinar una figura no inclosa a les obres i que la histografia ha ignorat durant molt de temps: la de l'empresari. I és que l'empresari no pertany a cap professió: és un grup de persones que, en un cert moment, mostra les seves capacitats per a destacar en el control la seva activitat i dels recursos humans i materials relacionats, per a treure'n profit. La figura de l'empresari de l'obra, tant a l'edat mitjana com a dia d'avui, no es pot desvincular de l'empresa constructora. D'ençà, l'empresari ha hagut de gestionar el seu negoci, administrar-lo i fer-lo funcionar, ja sigui per escrit o no. Hi tornarem més endavant. Ha d'aprendre els aspectes essencials d'una obra: La gestió de la producció, de la mà d'obra, de les oportunitats de mercat i del binomi finançament/rendibilitat. Un magnífic exemple d'aquests empresaris és Francesc Llorenç, un calciner. La documentació ens permet estudiar no només

la vida d'un sol home, sinó de tota una empresa familiar. Com a calciners, els Llorenç són rics: són els propietaris de la seva unitat de producció. Apareixen a Pedret cap a finals del segle XIV. Les seves propietats estan repartides entre tres zones. A l'extrem nord del carrer, cap al portal de Na Dalmava, Francesc Llorenç pare hi té una primera casa, amb un taller a l'altre costat del carrer, i un honor, un immoble, a la muntanya. Una mica més lluny, el seu fill, Francesc, hi té una casa, amb un pati que dona al Ter. I, per últim, a l'altre costat del carrer, al sud, Francesc pare hi té dos forns, una casa, dos terrenys i un taller. L'any 1400, l'esposa de Francesc pare, Francesca, i la seva nora, l'esposa de Francesc fill, formen part de la confraria Sant Narcís. La família Llorenç tenen un paper important dins d'aquesta confraria. Tant és així que, l'any 1415, Francesc Llorenç (pare o fill?) és elegit paborde. D'ençà, l'homonímia entre pare i fill és enganyosa, perquè quan apareixen en els comptes, com els podem diferenciar? Al cap i a la fi, no és tan important, ja que la seva activitat s'ha d'entendre des d'una perspectiva familiar. Un Francesc Llorenç treballa per la seu des de 1405. L'any 1412 trobem el calciner en l'obra del Mercadal. Així doncs, els Llorenç són proveïdors de dues de les obres més grans de principis de segle XV: la del bisbe i la de la ciutat. Ell té (o ells tenen) el monopoli a la seu, però han de compartir el mercat municipal amb un altre calciner, Julià. Pel que fa a la muralla del Mercadal, la família Llorenç en gestiona gairebé la meitat de les comandes. Tot i així, pel que fa a la muralla de Sant Pere i de Sant Feliu, on també hi participen, en tenen gairebé el monopoli, el 75% de les comandes. Tot apunta que pare i fill treballen plegats i

que exploten el patrimoni familiar amb total col·laboració. Tenint en compte el seu nivell impositiu, formen part dels artesans rics. L'any 1425, a Francesc se li atorga franquícia que dura 7 anys. Podria ser que s'hagués instal·lat en el casc antic per estar més a prop geogràficament i socialment de la classe burgesa? Suposant que fos així, igualment conserva les unitats de producció a Pedret. De fet, Francesc té dos fills, Antoni i Pere. Antoni es fa càrrec del mercat de la seu el gener de 1431. Però ràpidament en perdem la traça. És a través del seu germà que coneixem millor el destí del patrimoni dels Llorenç. I és que Pere Llorenç apareix a les actes dels arxius com a gestor actiu del patrimoni i també com a calciner. Compra, ven i lloga propietats. En definitiva, sap com administrar els seus béns. L'any 1446, Pere té una febrada immobiliària que podria coincidir amb la mort del seu pare i el desmantellament del patrimoni immobiliari de Pedret. Aquests fets podrien confirmar que Francesc fill hagués anat a viure al casc antic, conservant però els béns immobiliaris en el barri d'origen. Per tant, Pere es ven les cases, patis i jardins de Pedret. Curiosament, en aquest frenesí per vendre, és ell qui compra una altra casa amb pati, a Pedret, a Ramón Cellera. Fa allò que podríem anomenar com una contractació parcel·lària. L'any 1450, ven un rossí de 7 anys a Joan Abademus, un operari. L'any 1455, ven un ase negre al cristaller Antoni Negre, i l'any 1456, una mula negra. Per tant, a part dels forns, els Llorenç tenen bestiar necessari pel transport de la calç. D'aquesta manera controlen la cadena de producció i de distribució. Ara bé, la compra i venda de mules i de bestiar de càrrega també són un bon mitjà d'inversió i especulació, ja que aquests

béns es compren i es revenen molt fàcilment. Per últim, compra esclaus en dues ocasions: un primer esclau de 46 anys i un altre al cap de quatre mesos, un jove de 20 anys. Pere Llorenç no en té prou amb les vendes. També lloga moltes propietats. L'any 1454, cedeix en arrendament una parcel·la de terra, durant 6 anys a Esteve Pomer, anomenada Els Horts, a un pagès de Sant Daniel. Fins i tot ell mateix arrenda béns. L'any 1448, per exemple, fa tractes amb l'operari Pere Carrera mitjançant l'arrendament d'una terra a Fontajau durant 7 anys. Les actes ens donen una idea del patrimoni acumulat durant tres generacions de calciners, els quals devien tenir un nivell de vida elevat. La gran inversió immobiliària, en un principi relacionada amb la seva activitat i, més tard, gestionada com a béns autònoms, posa de relleu que la família tenia un bon nivell de vida. La trajectòria de la família Llorenç ens aporta una visió general de com podia haver estat la vida dels artesans adinerats. Com que tenien responsabilitats dins la seva confraria i posseïen un patrimoni important, apareixen com la família dominant del barri de Pedret.

El cas gironí també ens permet reconstruir les grans trajectòries d'aquests empresaris que, alhora, acaben esdevenint experts i professionals, especialment a les obres, i que també saben treure rèdit dels seus negocis i invertir en altres infraestructures, o en altres àmbits econòmics a través de préstecs o inversions, per exemple. La qüestió que planteja aquestes trajectòries d'empresaris és la de les competències i les aptituds. Tal com hem vist, aquests homes aprenen les competències tècniques en el seu entorn de l'ofici i les validen a través d'un examen. I més endavant, les

enriqueixen amb l'experiència que adquireixen amb el pas del temps a diverses obres, ja siguin grans o petites. Però alguns d'aquests homes no només són artesans amb traça. Són directius d'empreses. Aquí es planteja la qüestió de les competències empresarials que adquireixen aquests homes. La primera pregunta que ens podríem fer és on han après a fer negocis. La segona és on i com han après a gestionar una empresa. Això requereix nocions de comptabilitat, ja que en cas contrari, no hi ha manera de saber què es deu, a qui es deu, què es compra i a qui es paga. Per tant, suposem que saben llegir i escriure, o com a mínim comptar. Però més enllà d'aquest aspecte, com estimen l'assumpció dels riscos econòmics, les inversions, els beneficis i les amortitzacions, entre d'altres? En definitiva, aquesta experiència no l'adquireixen a través de l'ofici, i la seva formació en aquests àmbits se'ns escapa gairebé del tot. Tot i així, hi ha algunes trajectòries de certs artesans gironins que permeten que l'historiador o la historiadora es faci una idea de la magnitud de les empreses constructores, i sobretot de l'audàcia de l'empresari dels directors. Centrem-nos ara en el cas extraordinari d'un cap d'obra de la catedral de Girona que es diu Francesc Gomis.

Nascut a Cervià de Ter, Francesc Gomis va succeir a Julià Julià, l'any 1490, com a mestre major de l'obra de la catedral de Santa Maria de Girona. És "mestre de cases", és a dir, una mena de director d'una petita empresa constructiva que participa en les obres privades. A finals de segle, l'obra de la catedral estava aturada, i això li va permetre dirigir altres obres, paral·lelament a aquesta responsabilitat principal. Des de 1495, tenim traces documentals de la seva pluriactivitat

o, en tot cas, de la seva activitat en el mateix sector econòmic, de com es multipliquen les firmes de contractes. L'any 1495 dirigeix l'obra del campanar d'Aiguaviva. L'any 1496, participa en l'obra del monestir de Santa Clara de Girona. Tanmateix, des de finals de juliol de 1498, tot i que continua sent el mestre major de l'obra de la catedral, ell ja no hi és. Tot i així, va cobrar fins al maig de 1499 per un càrrec que exerceix a distància. Aleshores, el mestre Farmi comença a cobrar pel manteniment de la catedral (per "netejar la Seu"), ja que, en efecte, el mestre Gomis és absent: és a Salses. Així doncs, podria ser que el mestre hagués preferit l'obra de Salses i que marxés — sense penedir-se'n? — de la prestigiosa, però endormiscada, obra de la catedral gironina. L'empresari devia fer comptes ràpidament: a part de la pensió anual de 5 lliures, per les quatre coses que hi feia només cobrava unes desenes de sous anuals. Tot i que feia algunes obres privades a la ciutat, havia de mantenir el seu equip i el taller. No podia deixar passar l'oportunitat d'una obra amb unes dimensions tan grans. Des d'aleshores continuarà la seva trajectòria professional més enllà dels Pirineus.

Però no acaba de trencar els seus lligams amb Girona. Sembla molt vinculat a la seva confraria d'Ofici, la dels Quatre Sants Màrtirs ("*Quatuor sancti martyri officii meorum domorum sedis*"), a la capella on fa celebrar una missa el dia del seu enterrament, i, sobretot, on deixa una contribució de 15 lliures, tal com consta al seu testament. Manté una certa activitat a la ciutat, no tant en persona potser, sinó mitjançant obrers del seu taller. L'any 1511, un aprenent de Gomis efectua un pagament de la catedral: el taller del mestre continua funcionant a nivell local.

És aquesta empresa, establerta a Girona, de la qual Gomis intenta treure'n rèdit a Salses. Apareix per primer cop als comptes el juny de 1498. Al cap de tres dies de caminar, a principis de maig de 1498, arriba amb un equip de 26 gironins, tots mestres pedrers. Un tret que marca la diferència entre un administrador castellà i un artesà local és que l'home empobrit no serà mai ben anomenat a la comptabilitat. Francesc Gomis es va tornar a batejar com a Franci Gomes en la comptabilitat del rei. Ràpidament, a partir del mes d'agost, és ell qui s'encarrega dels pedrers gironins. A l'agost, l'equip s'amplia: aleshores està compost per 75 homes. Francesc Gomis no va sol: va acompanyat dels artesans de Girona que coneix, potser alguns del seu taller, molts d'altres amb qui ha treballat a les obres, inclosa la de la catedral. Al setembre de 1498, Gomis és nomenat per primer cop "mestre major de la pedrera" i s'ocupa del trànsit de pedres des de l'Empordà, ja que explota la pedrera de Vilacolum, d'on s'extreuen les pedres blanques de Salses.

Gomis s'ocupa de l'obra en dos pols d'activitats diferents: dirigeix un equip de talladors de pedres i aparelladors gironins, pagats diàriament i que col·laboren a l'emplaçament, i s'encarrega de la pedra de l'Empordà a preu-fet. Al cap d'uns mesos es converteix en un empresari indispensable a l'obra de la fortalesa. Cal destacar que té un gran sentit d'oportunisme empresarial. Té un bon "olfacte pels negocis". Però com es tradueix això en matèria de competències?

Tal com hem vist, és membre de l'Ofici, un mestre que dirigeix el seu taller. És mestre major, tot i que en menor mesura, ja que l'obra de la catedral està gairebé aturada. Multiplica les obres, tant les grans com, segurament, les

petites, que són les que se'ns escapen. Per tant, queden palpables les seves competències tècniques. Però en té d'administratives? I de gestió? I pressupostàries? Com dirigeix els seus negocis? Aquesta és la pregunta, ja que aquest artesà no sap escriure. El *lliurament* del 9 juny de 1499 és molt clar: la carta de pagament del salari de Gomis està signat per Juan de Valladolid “i no pas pel mestre Gómez, perquè ell no sap firmar”. Com se'n pot recordar del què li deuen i del què deu ell? Quines habilitats cognitives utilitza per a calcular la rendibilitat d'un mercat, una pèrdua d'ingressos o un benefici? Ell no porta els comptes i ho fa algú altre per ell? Aquesta trajectòria podria posar de relleu l'analfabetisme artesà i les habilitats alternatives que implica no ser un “petit artesà”, sinó un gran empresari.

Gomis té prou empena per a fer tot això? Ràpidament sorgeix una pregunta. En el moment de fer la liquidació dels comptes gironins de la catedral del mestre a l'any 1511, hi ha alguns (mal) senyals. En primer lloc, perd la clau de la pedrera. I després, deixa l'obra en tan mal estat que arriba a ser un tema de discussió en el capítol. Fins i tot fa un forat entre la casa de l'obra i la porteria, i demana als treballadors que reparin els dos edificis. Podríem buscar diverses excuses, com ara que la gestió a distància és difícil. Però la situació a Salses també es fa difícil de gestionar. A partir de 1500, l'administrador mostra a través del llenguatge emprat la importància i la pressió que comporta el projecte reial: Francesc Gomis cobra “perquè està obligat a fer la meitat de la rasa”. Les raons són simples: no compleix amb els terminis establerts.

A partir d'aleshores, la situació se li escapa de les mans. Al desembre de 1501, es reté de la seva paga l'equivalent a

2.500 quintars de pedra que ell mateix havia portat de l'Empordà, perquè el rei i la reina ho havien demanat expressament, per “una certa falta que va cometre” en el subministrament d'aquesta mateixa pedra blanca. Un mes abans, el mestre de Perpinyà Pere Cifre i el mestre Joan Fuster havien anat a inspeccionar el preu-fet de Gomis durant 5 dies. Entre 1497 i 1503, és el primer cop que se sol·licita un peritatge extern per inspeccionar una de les nombroses feines *a tant alçat* que es fan a l'obra. De mica en mica va perdent els mercats i, l'agost de 1502, és Tomàs de Villanova qui s'encarrega del transport de les pedres a preu-fet. Malgrat tot, no es recupera del retard acumulat a l'hora de fer les rases i, al desembre de 1502, el sancionen amb una altra multa pel retard arran de la seva absència. Potser és que el seu radi d'intervenció és massa gran? De Girona a Salses, passant per Vilacolum, no passa més temps a la carretera que no pas a les obres?

Què en podem extreure d'aquest trajecte? Doncs que es tracta d'un artesà enginyós i oportunista, que no dubta a estendre el seu radi d'acció a tota una regió sencera. Mostra un home analfabet que gestiona diversos equips i emplaçaments alhora. Però també mostra com es pot morir d'èxit. Una obra de les dimensions de Salses requereix moltíssim esforç a l'empresari. El que diferencia l'obra d'una catedral amb la d'una fortalesa reial potser és més aviat la perspectiva temporal que no pas la força humana o els recursos financers mobilitzats. Per un artesà empresari és difícil respondre a aquest pla de treball. Hi ha un efecte de llindar, una crisi de creixement: per tal de portar a terme totes aquestes obres potser hauria calgut una transformació de l'estructura

empresarial que continuava tenint un funcionament artesà. O és que el fet de no poder gestionar els seus negocis per escrit li va acabar suposant un punt d'inflexió?

Per acabar, podem dir que l'obra de la catedral de Girona, i les seves fonts documentals de primera qualitat, permeten que l'historiador o la historiadora reconstrueixi les activitats que van portar a terme aquests grans homes que van impulsar projectes com el de construir una catedral. Permetem-nos ser més sensibles a la riquesa d'aquestes fonts i a la seva capacitat de donar-nos accés a aquestes vides minúscules, als destins d'aquests homes que ens permeten reconstruir el perfil de la societat de l'obra.

Bibliografia

- ALBERCH I FUGUERAS, Ramon (dir.). *Gremis i oficis a Girona: treball i societat a l'època pre-industrial*, Girona, Ajuntament de Girona, 1984.
- BERNARDI, Philippe. *Maître, valet et apprenti au Moyen Âge: essai sur une production bien ordonnée*, Toulouse, CNRS - Univ. Toulouse-Le Mirail, 2009.
- LORIGA, Sabina. *Le petit x: de la biographie à l'histoire*, Paris, Seuil, 2010.
- PASSERON, Jean Claude; REVEL, Jacques (dir.). *Penser par cas*, Paris, École des hautes études en sciences sociales, 2005.
- VICTOR, Sandrine. «De la confrérie à la confrérie de Métier: mutation des structures d'encadrement d'assistance et de charité dans le monde pré-industriel à Gérone, XIII-XVe siècles», in ISTITUTO INTERNAZIONALE DI STORIA ECONOMICA

- F. DATINI et FRANCESCO AMMANNATI (dir.), *Assistenza e solidarietà in Europa, secc. XIII-XVIII =: Social assistance and solidarity in Europe from the 13th to the 18th centuries: atti della «quarantaquattresima Settimana di studi,» 22-26 aprile 2012*, Prato : Firenze, Fondazione Istituto internazionale di storia economica « F. Datini » ; Firenze University Press, 2013, p. 123-133.
- VICTOR, Sandrine. *La construcció i els seus oficis a la Girona del segle XV*, Girona, Ajuntament de Girona, 2004.
- VICTOR, Sandrine; NÈGRE, Valérie (dir.), «Dossier : l'entrepreneur de bâtiment: nouvelles perspectives (Moyen Âge- XXIe siècle)», in *Ædificare: revue internationale d'histoire de la construction*, 2019, vol.1, p. 21-212.
- VICTOR, Sandrine. «Une comptabilité au service de l'art gothique : les comptes des fabriques des chantiers cathédraux à la fin du Moyen Âge. L'exemple de Gérone aux XIVe et XVe siècles», in Anne Dubet et Marie-Laure Legay (dir.), *La comptabilité publique en Europe (1500-1850)*, Rennes, Presses Univ. de Rennes, 2011, p. 193-200.